

EEN NIEUWE BROEDVOGEL VOOR ONZE NEDERL. AVIFAUNA. 155

In Mei 1929 trof men weder een nest van een Goudhaantje in het Liesbosch aan. Hoewel de vogel niet door mij gezien werd, hoorde ik in de onmiddellijke omgeving den typischen zang van *Reg. ignicap.*, zoodat het vermoeden groot was, dat we ook hier zijn nest hadden gevonden. Jammer genoeg was het gebouwd juist boven eene druk bezochte bank en helaas haast overbodig hieraan toe te voegen, dat het een paar dagen later geheel vernield op den grond lag.

Er is dus veel grond om te vermoeden, dat het broeden van *Reg. ignicap.* hier te lande tot dusverre over het hoofd is gezien, te meer omdat de typische zang van dezen vogel bij slechts weinigen bekend zal zijn. Intusschen blijkt hier weer duidelijk van hoeveel belang het is, den zang der vogels goed van elkander te leeren onderscheiden.

Breda, Juni 1930.

H. W. KLERK DE REUS.

NEDERLANDSCHE PRAEHISTORIE.

PIJLSPITSEN OF HARPOEN-INZETTEN?

Met teekeningen van den schrijver.

ER zijn omtrent de vuursteen artefacten, zoowel uit het palaeolithicum als uit het mesolithicum en neolithicum nog zeer veel vragen op te lossen.

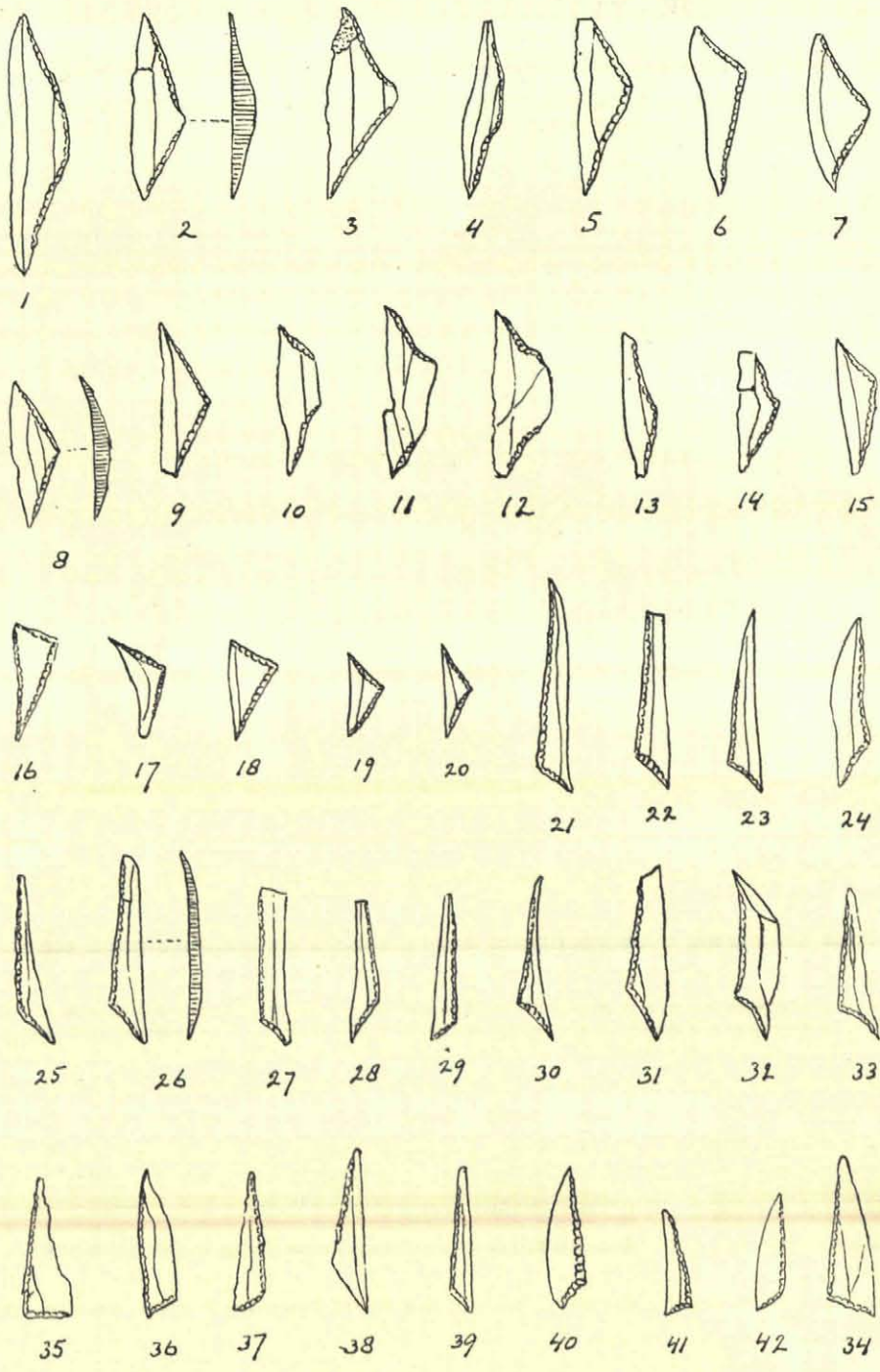
Zijn de beschilderde kiezelsteentjes, die Piette een vijftig jaar geleden ontdekte in de grot van Mas d'Azil, voor ons nog raadselachtig, — wie vertelt ons met zekerheid waartoe de karakteristieke Azilien- en Tardenoisien-spitsen hebben gediend, die ze vergezelden en die we bij dit artikel afbeelden?

In een verhandeling over de pijlspitsen hebben we de typen weergegeven, die met zekerheid of met zeer groote waarschijnlijkheid daartoe gerekend kunnen worden. Alhoewel de hier afgebeelde driehoeksvormen zich daarbij in type vrijwel aansluiten, hebben we geschroomd ze direct zonder meer bij de pijlspitsen in te deelen, vooral omdat veelal wordt aangenomen, dat ze werden gebruikt als inzetten in harpoenen en men ze dus meer als „secundaire pijlspitsen” had te beschouwen.

De bij dit artikel afgebeelde artefacten zijn kenmerkend voor het mesolithicum. Carl Gumpert ¹⁾ zegt van de vrijwel gelijkbeenige driehoekjes (fig. 1—20): „Die dreieckige Tardenois Spitze gilt als mesolithisch, da sie meines Wissens in vollneolithischen Stationen noch nirgends vorgefunden wurde.” Dezelfde auteur merkt bij de ongelijkzijdige driehoeksvormen (fig. 21—54) op: „Derartige Stücke sind bis jetzt nur aus mesolithischen Stationen bekannt.”

Waarvoor hebben nu deze steentjes eenmaal gediend? Voorzoover ons bekend, heeft men tot nu toe nimmer een dezer typen geschacht gevonden, gelijk b.v. de geretoucheerde neolithische pijlpunt, die met schacht in het Drentsch Museum

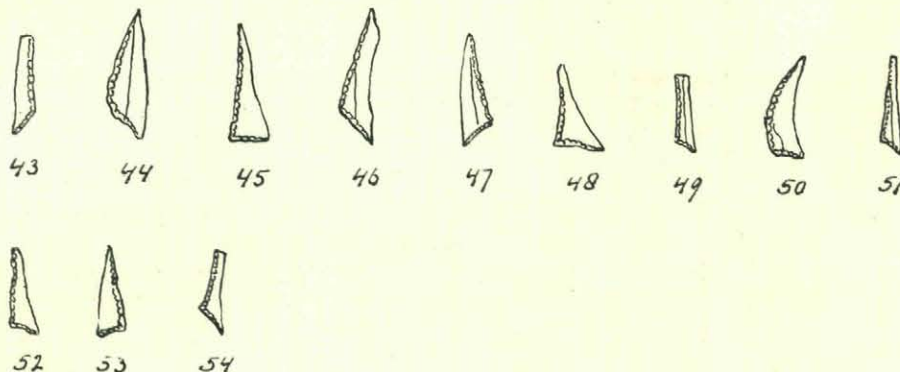
¹⁾ Fränkisches Mesolithicum.

wordt bewaard. Gaerte ¹⁾ beeldt op pag. 11 een paar harpoenen af met inzettingen van steen; als inzet zijn dunne splinters benut. Hetzelfde is het geval bij de „Pfeilspitze von Knochen“, op pag. 25 van Montelius ²⁾ en de „Knochenspitze mit Flinteinsatz“ van de „Blokbjerg-Zivilisation“ (E. Westerby).

Gumpert ³⁾ zegt, dat de driehoekjes hebben gediend in de eerste plaats als harpoenspitzen, en verder als weerhaken in harpoenen. Schuchardt ⁴⁾ meent: „Die Hauptformen (van het mesolithicum) sind die in abb. 11 dargestellten verschiedenen Spitzen, die in einen Schaft gesteckt zu Pfeilen oder auch Pfriemen benutzt sein müssen.“ Osborn ⁵⁾ denkt zich deze artefacten weer als inzetten van harpoenen en zegt, dat dergelijke microlithen als pijlpunten werden gebruikt in het praedynastieke Egypte.

Wij gevoelen weinig voor de stelling van inzetten tot weerhaken in harpoenen, vooral wat de grootere exemplaren betreft. Stukjes als b.v. de nos. 16, 17, 18 of 52, 53, 54 zouden er zich dan nog het beste voor geleend hebben. Er zijn in grooten getale harpoenen gevonden; waar zijn dan die met driehoekjes-inzet gebleven, desnoods met inkervingen ter plaatse waar eenmaal de artefacten hebben gestoken? We hebben geexperimenteerd, doch ons komt de harpoen-inzet onwaarschijnlijk voor. Het lijkt ons vrijwel onmogelijk, de grootere steentjes zoo vast te zetten, dat ze den zwaren zijdelingschen druk bij treffen zouden kunnen weerstand bieden. De steentjes in de enkele gevonden exemplaren met splinter-

inzet van anderen vorm hebben dan ook dien druk niet te weerstaan. Waarom ook zoovele van die bewerkelijke steentjes te fabriceren voor een harpoen, waar men — zooals blijkt uit bewaarde exemplaren — kon volstaan met eenvoudige splinters.

R. Oppenheim ⁶⁾, die enkele vondsten uit Hulshorst (G.) beschrijft, noemt de daar gevonden driehoekjes ook inzetten van harpoenen. Hij geeft een afbeelding zooals hij zich dezen harpoen denkt (naar Carl Gumpert?). Als bewijsstuk is afgebeeld de door ons aangehaalde harpoen van Montelius, die door zoovele

¹⁾ Urgeschichte Ostpreussens. ²⁾ Kulturgeschichte Schwedens. ³⁾ Alsvoren. ⁴⁾ Alt-Europa. ⁵⁾ Men of the old stone age. ⁶⁾ De Levende Natuur, afl. 2, 1929.

schrijvers is overgenomen. Maar de heer O. vergeet, dat de inzetten daar niet zijn de mesolithische driehoekjes, doch plaatjes, splinters, van geheel anderen vorm. Het dicht bij elkaar vinden van vijf driehoekjes zegt verder den heer O., dat daar ter plaatse eenmaal een harpoen heeft gelegen. Bij ons waren het met deze artefacten, die zeldzaam zijn, daarentegen in de meeste gevallen „Einzelfunde”. Het eenmaal bij elkaar vinden van 5 stuks zegt toch niemandal.

In Schwantes „Nordisches Paläolitikum und Mesolithikum” ¹⁾ afb. 24, komen een paar „Beinspitsen von Kunda” voor, bij welke de eene zijde beenen weerhaakjes vertoont, de andere zijde een gleuf bevat, waarin vrij zeker vuursteentjes hebben gestoken. Deze vuursteentjes worden weer gedacht in de gestalte onzer driehoekjes. Zullen het niet eerder wederom eenvoudige silex-spinters zijn geweest? Overigens noemt Schwantes ook geen driehoekjes, doch „Flintscharfen”.

Gaudert ²⁾ vermeldt: „Knochengeräte mit eingefalzten Silexschneiden” uit Siberië. Dus weer geen inzet van driehoekjes.

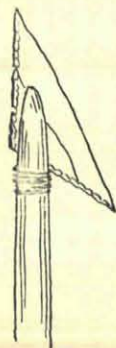
We laten dan ook liever de veronderstelling, dat de gelijkbeenige driehoekjes hebben gediend als weerhaken in het algemeen varen en bepalen ons tot hun bestemming als pijlspitsen. Bij deze sluiten ze zich dan ook aan in type. Het verschil openbaart zich door de retoucheering. Bij deze artefacten vinden we twee zijden en een enkele maal (no. 16) drie zijden getoucheerd. Deze retoucheering is aangebracht om de steentjes hun driehoeksvorm te geven.

55

De van den nucleus gedrukte spanen hebben oorspronkelijk nimmer dezen vorm. Een enkele maal kon met de retoucheering van één zijde worden volstaan. Men verkreeg dan het volgende type (zie afb. 55).

Dergelijke steentjes worden algemeen als pijlspitsen beschouwd. Maar waarom dan in de artefacten met retoucheering aan twee zijden harpoeninzetten te zien? Is het niet veel aannemelijker en rationeeler ook deze als pijlpunten te verklaren? De schachting zal dan op de volgende wijze zijn geschied (zie afb. 56).

56

Hierdoor werd een scherpe spits en tevens een weerhaak verkregen, terwijl de scherpe snijkant bleef bestaan.

Dezelfde idee ligt in de beenen pijlspits uit de Zwitserse paalwoningen, die we aantreffen in Ranke, Der Mensch II, pag. 506 (zie afb. 57).

Raadselachtig blijven in het type der driehoeken de miniatuurtjes als no. 19 en 20. Ze zijn zeer zeldzaam; door hun geringe grootte zijn ze trouwens moeilijk te vinden. Onder de duizenden producten van silex, die we hebben verzameld, zijn deze tot dusverre de eenigste van deze grootte gebleven. Hebben we er wederom votief-steentjes of amulettes in te zien, gelijk men deze ook vindt onder de hamers en bijlen?

57

¹⁾ Festschrift zum fünfzigjährigen Bestehen des Hamburgischen Museums für Völkerkunde. ²⁾ Mötelfindt, Studien zur vorgeschichtlichen Archäologie.

Thans de meer ongelijkzijdige driehoeksvormen, volgens de fig. 21—54. In type wijken ze af van de vorige groep, wanneer men b.v. de nos. 18 en 19 met 21 vergelijkt. Dit zijn evenwel de uiterste vormen. In werkelijkheid zijn ze echter moeilijk in twee groepen te scheiden, daar er geen strenge scheidingsgrens is te trekken en ze eigenlijk in elkander overloopen. De nos. 44 en 46 zou men desnoods ook in de eerste groep kunnen onderbrengen.

Carl Gumpert ¹⁾ zegt van de artefacten van dit type: „Zierliche Messerchen mit bearbeiteter Basis und abgestumpften Rücken. Derartige Stücke sind bis jetzt nur aus mesolithischen Stationen bekannt. Sie kommen nicht häufig vor und sind wegen ihrer groszen Zerbrechlichkeit selten ganz zu finden. Welcher Verwendung sie dienten, ist noch nicht genügend aufgeklärt. Ihre Form und Retuschierung erinnert sehr an die feinen Messerchen mit abgestumpftem Rücken der vorausgehenden Magdalenienstufe.”

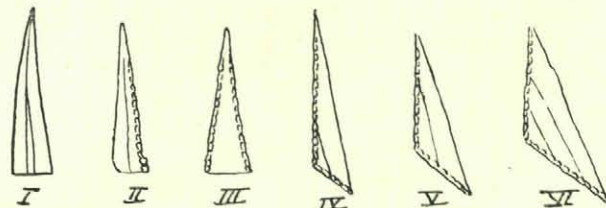

Volgens Gumpert komt dit type artefacten dus niet talrijk voor. We hebben echter in enkele onzer ateliers een vrij groot aantal gevonden, zij het dan ook dat vele van deze teere spitsen meer of minder beschadigd waren. We hebben dan ook enkele stukjes met afgebroken spits moeten afbeelden.

Ook in deze artefacten zien we pijlspitsen. Ze sluiten aan bij de mesolithische naaldvormige pijlpunten; ze verschillen van deze alleen, doordat ze, geschacht, een weerhaakje vertoonen. (Zie afb. 58).

Wederom vinden we hier miniatuurtjes, waarbij we ons afvragen, of ze wel voor praktisch gebruik bestemd waren.

Onder de mesolithische pijlspitsen zouden we misschien een volgende ontwikkelingsgang mogen aannemen:

Uit de elementaire naald-

vormige spits is geleidelijk het ongeveer gelijkzijdige driehoekje gegroeid.

Hierbij is op te merken, dat de laatste drie typen in neolithische stations niet meer voorkomen, doch dat no. II en no. III, vooral no. II, zich hier langer schijnen te handhaven. No. I, de elementaire spaan, vindt men natuurlijk in alle ateliers.

Opvallend is over het algemeen de geringe grootte en teerheid dezer mesolithische pijlspitsen. Zullen pijl en boog oorspronkelijk ook niet het meest hebben gediend voor de jacht op klein wild, gevogelte en visch? Werden niet de grootere dieren gejaagd en verjaagd met vuur en gevangen in valkuilen? Niet zonder belang achten we wat O. Abel ²⁾ hieromtrent opmerkt. Deze schrijver vermoedt, dat de pijlspitsen vergiftigd waren, gelijk thans nog bij natuurvolken het geval is. „Würde ein groszes Tier auch mit einem Regen von Pfeilen überschüttet worden

1) Alsvoren. 2) Lebensbilder aus der Tierwelt der Vorzeit.

sein, so hätten diese, unvergiftet, dem Wilde kaum etwas Ernstliches anhaben können. Da die Benützung der Pfeilgifte bei Naturvölkern weit verbreitet ist, so ist mit der Annahme zu rechnen, dasz schon Frühzeitig die Jagd auf Grosstiere auch auf diese Weise versucht worden ist. Nur so ist es verständlich, wenn wir z. B. in den Knochen eines in Dänemark gefundenen Urskelettes Pfeilspitzen stecken sehen, denn ein so gewaltiges und gefährliches Wild wie der Ur hätte kaum mit unvergifteten Pfeilen erlegt werden können".

Abel vond dan ook in de stations der Aurignacien-rendierjagers van Krems wel als „Spitzklingen" beschreven mikrolithen, die als pijlspitsen gediend konden hebben, doch geen steenen, die als „Schwere Wurfaffen" beschouwd konden worden.

De bij dit artikel afgebeelde artefacten zijn alle uit Friesche en Drentsche ateliers afkomstig. Nederzettingen, die veel mesolithisch materiaal opleverden, zijn: Bakkeveen, Appelscha, Elsloo, Ter Horst en Westerbork. Meerdere werkplaatsen leverden geen of zoo goed als geen werktuigjes uit het midden-steentijdperk op.

Oosterwolde (Fr.), April 1930.

H. J. POPPING.

VINDPLAATSSEN DER AFGEBEELDE VOORWERPEN.

(De werktuigjes zijn op de ware grootte afgebeeld.)

Diever 1; Appelscha 2, 6, 7, 13, 15, 20, 23, 26, 31, 32, 38, 45, 46, 47, 54; Bakkeveen 3, 4, 5, 8, 10, 11, 14, 16, 17, 19, 22, 24, 34, 35, 39, 51; Elsloo 9, 12, 27, 28, 52; Mantinge 18, 40, 41; Zwiggelte 21, 25; Fochteloo 29; Sleen 30, 43, 53; Een 33, 37, 44; Donkerbroek 36. Westerbork 42, 48, 49, 50.

IN ONS LAND GERIJPTE VRUCHTEN VAN LINNAEA BOREALIS L.

HET vorige jaar (16 Juli) nam ik vruchtzetting waar bij *Linnaea* van de groeiplaats Hoogeveen I¹⁾, maar toen eind Juli wederom een bezoek werd gebracht, met het doel de vruchten in te zamelen, was geen enkel exemplaar meer te vinden. Dit jaar is eveneens op de fertiliteit van *Linnaea* gelet. De bloei was iets minder rijk dan het vorige jaar en viel ook vroeger; 2 Juni was reeds het hoogtepunt van den bloei bereikt. Nu werden 10 bloemen van groeiplaats I bestoven met het stuifmeel van de eenige drie bloemen van groeiplaats II. Door stokjes werd het vakje met de bestoven bloemen vastgelegd. Gedurende de excursie der Nederl. Botanische Vereeniging op 15 Juni daarop kon reeds vruchtzetting bij deze opzettelijk bestoven exemplaren worden waargenomen. Ook in den tuin te Wijster hadden de *Linnaea*-planten van beide vindplaatsen gebloeid en waren 3 Juni ten deele kunstmatig bestoven, d.w.z. wederom stuifmeel van II op den stempel van I.

1) Cf. „De Levende Natuur", Jrg. 34, 1929, pag. 123